

© Editura EIKON

București, Str. Smochinului nr. 8, sector 1,
cod poștal 014606, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP este disponibilă la
Biblioteca Națională a României

ISBN: 978-606-49-0038-8

Corectură: Melinda Creanga

Coperta și tehnoredactarea: Gabi Giulușan

Editor: Valentin Ajder

LAURENȚIU PETRILA

CRIZA VALORILOR EUROPENE ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII

Perspective identitare asupra Europei

Cuvânt înainte de Radu Preda

E I K O N

București, 2019

Valorile Europene	158
Spațiul european ca spațiu cultural și valoric	178
Analiza valorilor europene	183
Valorile europene: Eurobarometre	183
Valorile europene: European Values Survey: 1981-2008	192
Analiza comparativă a valorilor europene din perspectiva studiilor valorice EVS [1981-2008]	199
Toleranța socială europeană: atribut al creștinismului și diversității	200
Identitatea creștină a Europei	206
Valoarea solidarității	214
Crisa valorilor europene și <i>oboseala</i> integrării	216
Concluzii	225
Bibliografie	231
Documente ale Uniunii Europene privitoare la valori	231
Cărți, articole și lucrări de specialitate	231
Surse on-line	242
Anexe	247

Fără a fi deloc nouă, interogația despre valorile și identitatea Europei își confirmă pe diverse tonuri, oscilând între depresie și speranță, actualitatea. Însuși actul de naștere a culturii continentului nostru anunța dezbateri și provocări viitoare: creată din întâlnirea preabine cunoscută dintre Atena, Ierusalim și Roma, la care se pot adăuga Alexandria și Constantinopol, fiind așadar beneficiara unei surprinzătoare și fertile dinamici de oameni și idei, ea a devenit recognoscibilă tocmai prin ceea ce doar aparent banal se poate numi unitatea în diversitate. Marca identitară și forța Europei a stat în capacitatea de a primi darurile celor din jur. Faptul că, printr-o unică sinteză, aceste valori vor fi puse iarăși în circulație, de data aceasta dinspre noi spre alții, va reprezenta adevărata noutate. La capătul unui astfel de drum de individualizare prin integrare, „ofertele” actuale au nevoie probabil de un nou ciclu istoric pentru a deveni, transformându-le și pe ele, în ale noastre. Pentru moment, unii trăiesc spaime, neștiind dacă ce pare amenințător poartă fructele viitoare ale unei bogății. Îndoiala este întemeiată măcar și prin faptul că în vreme ce noi nu mai avem exercițiul sintezei, pierzându-ne între timp factorul coagulant – credința creștină –, noii veniți par mult mai bine ancorați în propriile credințe. Este în fapt, o situație care ne arată dimensiunile reale ale propriei noastre transformări negative, punct din care putem duce mai departe polemica dintre Erasmus și Luther dacă turcii vremii lor reprezintă o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru puțină credință sau un îndemn pentru redescoperirea acesteia.

INTRODUCERE

Niciodată în istoria Uniunii Europene nu au existat atâtea dezbateri asupra valorilor comune europene cum s-a întâmplat în ultimii ani și mai cu seamă după anul 2000 de când se socotește că suntem într-un proces continuu de reformă,¹ dar și în urma celebrului discurs a lui Joschka Fischer de la Universitatea Humboldt din Berlin.²

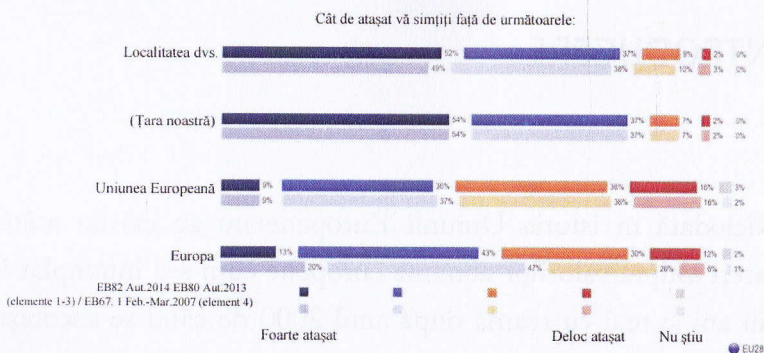
“Quo Vadis Europa? este întrebarea pusă încă o dată de istoria continentului nostru. Și, din mai multe motive, răspunsul pe care europenii vor trebui să-l dea, în cazul în care vor să-și facă bine lor și copiilor lor, nu poate fi decât unul singur: începând cu finalizarea integrării europene. Un pas înapoi, sau stagnare sau mulțumire cu ceea ce a fost realizat, ar cere un preț fatal al tuturor statelor membre ale Uniunii Europene

---

¹Jordan Bărbulescu, *Noua Europă, identitate și model european*, Editura Polirom, Iași, 2015, p. 442.

²Parte din introducere a fost publicată într-un capitol semnat personal și unic autor din volumul *Uniunea Europeană în contextul unei lumi în schimbare: Fundamente istorice, valori, instituții, politici* – coordonator Nicolae Păun, care e în curs de apariție la Editura Academiei Române, București, 2017.

și ale tuturor celor care doresc să devină membri; ar cere un preț fatal, mai presus decât poporul nostru (german)³.

Figura 1. Grafic privind atașamentul europenilor față de localitate, țară, UE și Europa⁴

Sursa: Eurobarometrul Standard 82 privitor la cetățenia europeană.

Cu toate că discursurile despre identitatea și cultura europeană abundă atât la nivel mediatic cât mai ales la cel universitar, cetățenii bătrânului continent se simt prea puțin

³Joschka Fischer, *From Confederacy to Federation—Thoughts on the Finality of European Integration*, discurs susținut la Universitatea Humboldt din Berlin la 12 Mai 2000. Discursul este disponibil online http://www.cvce.eu/en/obj/speech_by_joschka_fischer_on_the_ultimate_objective_of_european_integration_berlin_12_may_2000-en-4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773.html, accesat la 10. 02. 2017. De asemenea, este disponibil integral în limba engleză în anexele lucrării.

⁴Eurobarometrul Standard 82 privitor la cetățenia europeană. Disponibil online pe site-ul Comisiei Europene http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb82/eb82_citizen_en.pdf, accesat la 10. 02. 2017.

europeni. Europa pare să fie într-o criză a valorilor fără precedent. Sentimentul apartenenței la un sistem de valori și principii identitare este tot mai scăzut, sentimentul de apartenență european e și el în scădere. Eurobarometrul Standard 82 din toamna lui 2014 reflectă o tendință de neatașament a europenilor față de Uniunea Europeană dar și față de Europa, în sens larg.

La începutul construcției europene, Adenauer, Schuman sau Gasperi au mizat pe dimensiunea spirituală și rolul identității creștine în construcția Uniunii Europene. Ideea importanței dimensiunii spirituale europene a fost reluată recent de către lideri politici europeni. Reacții survenite în urma discursului Papei Francisc în Parlamentul European de la finalul anului 2014, când mai mulți lideri ai grupărilor politice din PE au făcut apel la un nou început pentru Europa în care să se pornească întâi de toate de la valori și identitatea creștină a Europei. Schuman susținea că „idealul democratic de care depindea viitorul Europei își datorează originile exclusiv Creștinismului⁵ și faptul că democrația va fi creștină sau nu va fi deloc⁶. Conceptul de valoare socială este legat și de conceptul de cultură europeană a diversității, fiind considerat o construcție hibridă între *cultura creștină occidentală* și celelalte subculturi.

În acest context plurivaloric și pluri-identitar se ridică mai multe întrebări. O întrebare legitimă și care devine încet dar sigur punctul de pornire în analizele ce se cer este:

⁵Sean Gill, *Religion in Europe. Contemporary perspectives*, Kok Pharos Publishing House, 1994, p. 7.

⁶Robert Schuman, *Pour L'Europe*, Paris, Nagel, 2nd Ed., 1964, p. 50-80.

Ce ne mai ține împreună într-o Europă tot mai puțin europeană și tot mai deconectată de la loialitatea față de spiritul european?

Care sunt valorile care ne-au pus împreună și care sunt cele care ne mai reprezintă?

O altă întrebare ridică spre o problematizare serioasă prezentul și viitorul european:

Câtă europenitate mai este în Europa?

Nu cumva tocmai valorile europene utilizate de non-europeni și neutilizate de către europeni duc la o criză a valorilor?

Ce mai reprezintă astăzi specificul identitar european?

Doar pornind de la astfel de întrebări putem să realizăm într-o manieră îngrijorătoare că în Europa la acest moment avem de-a face cu o serie de crize în zona spirituală, identitară, valorică, etc..

Obiectivul integrării europene a fost o provocare pentru fiecare națiune acceptată în parte. Aceasta a vizat prin excelență respectarea și implementarea unor strategii sociale, economice, de justiție și politice, ignorându-se oarecum aspectele culturale și valorice proprii fiecărei națiuni. Actuala criză europeană arată că rigorile de integrare instituțională au fost cel mai probabil atinse, însă, numai obiectivele, idealurile și valorile comune ar putea implica cetățenii într-un proiect politic durabil și spre o motivație socială practică. Sentimentul de apartenență animă eforturile tuturor factorilor din societate spre unitate și stabilitate, iar europenii nu numai de acest sentiment de apartenență au nevoie, ci au nevoie și să creadă în el exprimându-l prin felurite măsuri de politici publice europene.

Procesul de integrarea europeană, considerat până acum în mod excesiv a fi cu prioritate unul de natură economică și politică, are nevoie de abordări tot mai mult din perspectiva culturală, valorică și identitară. Abordarea trebuie să țină cont de faptul că *Europa este o zonă multilingvistică și multiculturală*, dar și de faptul că, la ora actuală, pe bătrânul continent se întâmplă o reconfigurare demografică fără precedent. Europa a devenit, datorită bunăstării economice, securității, dar și a altor factori, un magnet pentru cetățenii țărilor în curs de dezvoltare. „Uniunea Europeană, spunea comisarul european Reding este o uniune voluntară a statelor cu propria lor istorie, cu structurile sociale, politice, economice, cu propriul patrimoniu cultural, cu propriile lor limbi”⁷. Cu toate acestea, UE este și un spațiu de întâlnire culturală și interculturală, un adevărat mix cultural.

Prezentul Europei este constituit azi din îndoieli, spunea Rene Girault. Multe țări au dorit să facă parte din ansamblul european și multe țări încă mai doresc. Se simte totuși, de la un an la altul dar și de la un val (de aderare) la alt val, cum crește sentimentul de neliniște în ceea ce privește soarta construcției europene. Putem oare să vorbim la acest moment despre o Europă unitară atâta timp cât cetățenii Europei nu se simt europeni?⁸

Societatea europeană actuală este mai fragmentată ca oricând.

⁷Viviane Reding, *Le deficit de l'education en Europe*, martie 2003, in *Europe's Constitutional Crisis: International Perspectives*, EFES, Cluj-Napoca, 2007, p. 96.

⁸Rene Girault, (coord.) *Identitate și conștiință europeană în secolul al XX-lea*, Curtea Veche, București, 2004, p. 11.

Această stare de fapt social impune o analiză mai mult decât urgentă. Dacă în perioada interbelică vorbim de fenomenul rezistenței europene,⁹ putem spune, fără exagerare, că astăzi vorbim de nevoia unei rezistențe europene din perspectiva conviețuirii în amestecul cultural tot mai puțin european. Recent, am găsit un exemplu important și concret de succes vis a vis de rezistență identitară atunci când vine vorba de confluența culturilor. În primul volum din *Trilogia marginalilor*, Vasile Ernu, ne oferă un text memorialistic cu valoare de document istoric, plin de lecții de supraviețuire și chiar conservare culturală. „Sectanții,¹⁰ ne oferă o lecție importantă despre confluența culturilor și totodată despre provocările la care este supusă o anumită comunitate / minoritate. Ne aflăm în plină globalizare, culturile, identitățile naționale și regionale, și religiile se amestecă, se diluează și se relativizează. Lucrarea lui Ernu face trimitere la nu mai puțin de opt comunități etnice și naționale prezente în acel sat. Conviețuirea acestora nu le-a anulat identitatea etnică sau religioasă, ci a creat o lume suprapusă, îmbogățită prin reciprocitate și schimb, fiecare întărindu-și identitatea. Poate că și de aici putem învăța câteva tehnici sau metode de supraviețuire.” Metode de dezvoltare și nu numai, dar și să înțelegem că orice criză are în ea potențialul dezvoltării și evoluției tot mai viguroase. „Cartea, care poate fi înțeleasă și ca o mini Europă, face o arheologie

⁹Vezi: Gheorghe Unc, *Rezistența europeană: în anii celui de-al doilea război mondial*, trimitere la ambele volume, Editura Militară, București, 1973-1976.

¹⁰Vasile Ernu, *Sectanții*, primul volum din *Mică trilogie a marginalilor*, Polirom, Iași, 2015.

culturală de fapt, iar de drept poate să ne servească ca bază a unui manual despre o Europă pe care niciunul nu o mai înțelegem. Suntem într-o lume amestecată, în care încercăm să ne păstrăm identitatea. Comunitățile descrise de Ernu au reușit pentru aproape 100 de ani sub patru regimuri și dominații diferite”¹¹.

Pe parcursul lucrării vom face și o incursiune identitar analitică a momentului actual în care se află Europa astăzi. Cu precădere, analiza se referă la valorile europene și cum aceste valori europene în contextul larg al globalizării tind să se schimbe sau să devină negociabile sau chiar sunt la *schimb*, în funcție de context. Un alt lucru la care vom face apel în cadrul analizei noastre va fi creșterea numărului de non-europeni în Europa. Facem apel și la aceste detalii pentru că valorile sociale țin de oameni și, implicit, de configurația (reconfigurația) demografică (cu identități și origini diverse și diferite) în continuă schimbare. În intenția de a analiza actualitatea valorilor europene astăzi nu ne vom alinia discursurilor antimigrație și nici eurosceptice. Nu ne propunem să emitem judecăți de valoare asupra Europei actuale și nici nu vrem să alunecăm sub nicio formă pe panta europesimistă or spre o nostalgie după Europa creștină și conservatoare. Vom puncta situații specifice din Europa care, din punctul nostru de vedere, duc încet dar sigur la o nouă cultură în spațiul european, iar mai apoi

¹¹Inspirat din recenzia profesorului Marius Cruceru la lansarea volumului. Informație disponibilă online la punctul 3 al recenziei: *Conviețuirea în amestecul de culturi*, <http://mariuscruce.ro/2017/02/17/sectantii-lui-siberia-de-ce-ne-intereseaza/>, accesat la 17.02.2017.

voi sublinia și iminenta apariție a unui nou set de valori sociale. Identitatea europeană suferă modificări masive și se pare că este înfrântă tocmai de propriile ei deziderate. În sens larg, după cum se va observa, lucrarea își propune o analiză socio-culturală a spațiului european din perspectiva provocărilor multiculturale și a altor fenomene sociale cu impact internațional.

Fenomenul identitar-valoric cât și al mentalităților sociale a fost, de-a lungul timpului, probabil unul dintre cele mai controversate subiecte de analiză și ținta multor percepții sociale. A fost considerat, analizat și reconsiderat în multe moduri și în multe raportări sociale, iar maniera de abordare a fost tot atât de diferită și de polarizată. De la a fi considerat sursă generatoare de tipuri de societăți la surse declanșatoare de conflicte ori acte de terorism, religia, identitatea, cultura și valorile au fost, mai mult sau mai puțin direct și / sau vizibil. Fenomen prezent în toate etapele istorice ale societății umane ca factor care a contribuit la conturarea unor strategii socio-politice ale națiunilor și, mai mult decât atât, asupra bătrânului continent. De la blamare la apreciere, de la mândrie la reținere, cultura și valorile europene au parcurs un drum sinusoidal adesea, dar a rămas întotdeauna o constantă a vieții sociale în orice etapă istorică, fiind de cele mai multe ori o constantă în cadrul politicii europene.

Astăzi, când vorbim despre *valori, criză, identitate și Europa*, este cu neputință să nu facem apel încă din debutul acestei lucrări la aspectele sociale ce țin de etică. Și nu ne referim aici la o etică moralistă de tip dogmatic, ci încercarea noastră aici este

să evidențiem elementele privitoare la posibilele maladii sociale astăzi în Europa. Elemente ce țin de patologia spiritului european. Prin textul de față nu ne propunem pentru niciun moment să sancționăm evoluția europenității, ci doar o observare profundă în scopul înțelegerii fenomenului. Încercăm, în lucrarea de față, să citim evenimentele într-o cheie analitică pentru a putea prefigura și preconiza ulterior evoluția Europei, drumul european și ce se va întâmpla aici, pe continentul nostru, având în vedere toate datele pe care le vom aminti și trata în cercetarea noastră.

Relativismul etic este, fără îndoială, favorizat de condițiile pluralismului: libertatea va consta în a încerca experiențe multiple, fără a te angaja vreodată într-o alegere definitivă. Dar, invers, există riscul de a te adăposti în spatele unor sisteme pentru a evita confruntarea cu realitatea existenței, până la a evita existența în întregul ei. După multe decenii de tăcere în ceea ce privește tema identității europene – perioadă în care proiectul European a reușit să se contureze tot mai puternic și mai vizibil din punct de vedere instituțional, iată că tema identității și a sufletului European a revenit în prim planul dezbaterilor academice, culturale, politice, etc.¹²

Relativismul cel mai influent în zilele noastre este cel care tinde spre legitimarea *pluralității* sistemelor de valori. Această perspectivă este încurajată în contextul creșterii complexității sociale care

¹²Vasile Boari, *Noua Europă în căutarea identității*, Risoprint, Cluj-Napoca, 2009, p. 7.

duce astfel spre o varietate și discontinuitate a valorilor.¹³ Astăzi, relativismul se justifică prin solidaritatea sa cu valoarea toleranței, putând spune chiar că relativismul a ajuns azi un instrument care asigură serviciile toleranței între culturi și națiuni.¹⁴ În anumite situații, relativismul comportă efecte. Spre exemplu, „în condiții de multiculturalism pluralitatea culturilor este un fapt cel puțin evident, dar postularea faptului (așa cum se susține) că valorile culturale nu sunt afectate, împiedică din capul locului găsirea acelui pattern al conviețuirii înăuntrul unei societăți (europene) care să permită fiecărei culturi să se manifeste.”¹⁵

Europa de azi trăiește într-un adevărat mix cultural, cu impact pe termen lung asupra a ceea ce înseamnă civilizație și identitate europeană. Cultura europeană, recunoscută întâi de toate pentru randamentul economic și piața de liber schimb, a atras foarte multe etnii și culturi diferite în acest spațiu care s-a dezvoltat cândva tocmai datorită unei unități culturale și de credință (catolic-protestantă). Sunt foarte multe motive pentru care Europa a devenit atât de permisivă și îngăduitoare cu imigranții, și aici nu ne referim la valurile de imigranți refugiați din ultima perioadă, ce au șocat grăile și granițele Europei Centrale. Obiectiv, trebuie să recunoaștem că în fața unui spor natal tot mai scăzut, guvernele

¹³Andrei Marga, *Relativismul și problemele sale*, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 119.

¹⁴Ibidem, p. 120.

¹⁵Max Haller, Rudolf Richter (eds.) *Towards a European Nation? Political Trends in Europe. East and West, Center and Periphery*, Armonk, New York, 1994, p. 258.

europene s-au văzut nevoite să-și construiască și să își mențină politicile publice și sistemele guvernamentale prin deschiderea frontierelor. Sunt multe poziții europene care spun la unison că multiculturalismul este un eșec în Europa, dar sunt foarte puține voci care să puncteze momentul actual al Europei, fișa identitară sau profilul European azi, ca să nu mai vorbim despre predicții pentru Europa tot mai puțin europeană. Sunt foarte puține voci care să problematizeze asupra faptului că Europa a devenit atât de permisivă și inconstantă cu însăși identitatea ei. Considerăm că nu se poate vorbi în termeni de finalitate sau de eșec, având în vedere fenomenele recente din Europa. Cu toate că, pe parcursul acestei lucrări, vom cita atât din eurosceptici cât și din eurofilii, nu ne propunem sub nicio formă să luăm vreo poziție de parcurs științific din curtea nimănui. Valorile care au construit Europa sunt aceleași, chiar dacă între timp orientările și perspectivele cu privire la Europa s-au tot schimbat. Ne propunem în lucrarea de față și o incursiune cu scopul de a înțelege ce a format Europa, ce o ține încă împreună și dacă în momentul de față mai putem să ne raportăm identitar la valorile europene care, din punctual nostru de vedere, sunt tot mai negociabile în ultimele decenii.

Romano Prodi¹⁶ spunea că Europa a ajuns la o răscruce istorică și are nevoie mai mult ca oricând de reafirmarea valorilor care au pus bazele acestui proiect european. Inclusiv în contextul problematizării asupra monedei unice, spunea profesorul italian, trebuie pornit

¹⁶Romano Prodi, *O viziune asupra Europei*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 61.